

**OSMANLI İMPARATOLUĞU DEVRİNDE**  
**T Ü R K İ Y E**  
**KÜTÜPHANELERİNİN TARİHÇESİ**

**Şemim EMSEN**

**1 — Kütüphanelerin kuruluşlarının tarihçesi :**

A — İmparatorluğun kuruluşundan Fatih devrine kadar olan durum.

Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren gerek yükselme ve gerekse bunu takip eden devirlerinde İmparatorluğun muhtelif yerlerinde ve bilhassa İstanbul'da gördüğümüz muhtelif ilim müesseseleri ile kütüphanelerin hepsinin, başta bazı hükümdarlar olduğu halde, Valide Sultanların, Sadrazamların, Darüssaade Ağalarının, Şeyh ul-İslâmların, Ulema ve devlet ricalinin şahsî gayretleriyle meydana getirilmiş oldukları görülmektedir.

Umumun istifadesine arz edilen bu ilim müesseselerinden istifade şekilleriyle, idare tarzlarının şartları buraları yaptıranlar tarafından tesbit edilerek bu müesseselerin bekası için lüzumlu olan vakıflar meydana getirmişlerdir.

İhharıardan Anadolu Selçuklularına ve onlardan da Osmanlılara geçen vakıf idare ve murakabe usullerindeki farklar pek büyük değildir. (1) Zaten Osmanlıların siyasi ve ilmi hayatlarını Selçukluların bir devamı olarak kabul edebiliriz.

Şarkın mühim bir ilim ve fikir müessesesi olan medreseler Anadolu Selçukluları tarafından Anadolu'nun bir çok şehirlerinde kurulmuşlardı. Buna rağmen Selçukluların bu ilim müesseseleri hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. (2)

Osmanlılarda ise ilk medresenin Osman Bey'in (1258 - 1326) oğlu Orhan Bey (1288 - 1359) tarafından İznik'te kurulmuş olduğunu bilmek-

---

(1) Köprülü Fuad, Vakıflar Dergisi, sayı : 2, 22 v.d.

(2) Adıvar, Adnan, Osmanlı Türklerinde İlim, 1 v.d.

teyiz. (3) Yine Orhan bey zamanında bu cins ikinci bir medresen'in de Orhan Beyin kumandanlarından Lala Şahin tarafından Bursa'da açılmış olduğu anlaşılmaktadır. (4)

Osmanlıların birer ilim müessesesi olan bu medreselerin bir çok ilmi vazifeleri yanında, buralarda okuyan talebelerin istifadesine mahsus kütüphanelerinin de bulunacağı şüphesizdir. Çünkü bu medreselerden daha sonra kurulan medreselerin hemen hepsinde bir ve bazen birden fazla kütüphanenin bulunduğu malumdur. Bu itibarla Orhan Bey zamanında gerek kendisinin, gerekse Lala Şahin'in tesis ettikleri medreselerde tahsil görecektalebelerin istifadesine arz edilen birer kütüphanesinin bulunacağı tabiidir.

Orhan Bey'den sonra Sultan I. Murat, (1325 - 1389). Sultan I. Bayezit (1310 - 1403) ve bunu takip eden Fetret Devri dediğimiz zaman içinde maarif işleriyle pek fazla uğraşmamıştır. Ancak Çelebi Mehmet (1367 - 89) memlekette sükûnu temin ettikten sonra maarif işleriyle uğraşılma-ya başlanılmış ve bu hükümdar Bursa'da Sultaniye namıyla şöhret bulan bir medrese yaptırmıştır. (5)

Sultan II. Murad (1402 - 1451) in şeyh ul-islâmlarından olan (6) Mehmet Şemseddin Fenari'nin (1350 - 1430) bir kütüphanesi bulunduğunu ve kütüphanesine vakfettiği kitaplar cümlesinden bazılarının hâlen Veliyüddin Efendi Kütüphanesinde 99, 125, 126, 245, 246 numaralarda kayıtlı olduğu anlaşılmaktadır. Bu zatın Bursa'da bir cami ve medresesinin bulunduğu (7) ve kütüphanesine ait kitapların nereye ve ne şekilde dağılmış olduğu ise malûmumuz değildir.

#### B — Fâtih devri kütüphaneleri

İlim Müesseseleriyle birlikte kütüphanelerin gelişmesi ve idare şekilleri hakkındaki ilk örneği Fatih Sultan Mehmet (1430 - 1481) devrinden itibaren rastlanmaktadır. Fâtih'in ilmin gelişmesi için yaptığı hizmetlere

- 
- (3) Aşık Paşa, Tarih, 42. s., Hammer, Tarih, C : 1, 43. s., Balcızaade, Tahir Harimi Tarihi medeniyette kütüphaneler, 465 v. d., Ünver, Dr. Süheyl. Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı, 2 v.d.
  - (4) Balcızaade Tahir Harimi, aynı eser, 568 v.d., Gökman, Muzaffer, Fatih Külliyesi, 8. v.d.
  - (5) Gökman, aynı eser 2 v.d.
  - (6) Mehmet Şem'i, İlâveli esmar el-tevarih, 12. s.
  - (7) Cizyedar tarihi, Millet Kütüphanesi Nu : 206. 124. vr., İlmiye Salnamesi, 323. S.

ait en canlı misaller meydana getirdiği eserlerdir.

İstanbul'un fethini müteakip, Zeyrek'te ve Ayasofya'da bulunan ve Bizans'lılardan kalma kilise odalarını hemen medreseye tahvil ederek burarlarda birer kütüphane meydana getirmiştir. (8) Gene Fetihten hemen sonra Eyüp'te yeniden inşa ettirdiği camide bir kütüphane daha kurmuş olduğu malûmdur. (9)

Bundan başka Fâtih'in inşa ettirdiği cami ve külliyesine dahil medreslerde birer kütüphane meydana getirmiş olduğu görülmektedir. (10)

Fâtih Sultan Mehmet'in dedesi Çelebi Sultan Mehmet ve babası Sultan II. Murad'ın birer hususî kütüphaneleri mevcuttu. (11) Fâtih gibi bir çok lisana aşina ve ilim âşığı bir hükümdarın da dedesi ve babası gibi mükemmel bir hususî kütüphane meydana getireceği pek tabiidir. Bu ihtiyacı karşılamak için inşa ettirdiği Eski Sarayda İstanbul'un ilk Saray Kütüphanesini de tesis etmiştir. (12)

Esas itibariyle sarayda kütüphanecilik duygusu gene Fâtih'le teessüs etmiştir. Fâtih, Eski Saraydan, Yeni Saraya naklettikten sonra tesis edilen Enderun Mektebi odalarında küçük kütüphanecikler kurmak suretiyle mühim bir ihtiyacı sağlayarak Saray Kütüphanelerinin temelini atmış oldu. (13)

Şu hale göre Fâtih Sultan Mehmet, Eski Sarayda, Zeyrek Medresesinde Ayasofya Medresesinde, Eyüp camii içinde. Külliyesindeki medreselelerinde, Fâtih Camiinin içinde ve dışında, Yeni Sarayda Enderun Mektebi odalarında birer kütüphane tesis etmekle, yalnız Ortaçağı kapayıp Yeniçağı açan büyük bir hükümdar olmakla kalmamış aynı zamanda Kütüphane ve Kütüphaneciliğimizin de kurucusu olmak şerefini kazanmıştır.

Her sahada büyük bir teşkilâtçı olan Fâtih'in yalnız bu kütüphane-

(8) Adıvar, Adnan. Aynı eser, 32. s., Ünver, Dr. Süheyl, aynı eser, 9. 12. 56. s.

(9) Vakıflar U. Müdürlüğü Neşriyatı. Fatih Mehmet II. nin Vakfiyeleri faksimilesi. Eyüp Vakfiyesi faksimilesi, 34. s.

(10) Türkçe Vakfiye, 53, 268. s. Ünver, aynı eser, 52. s., Cizyedar, Tarih, 194. v.d. Ergin, Osman. Türkiye Maarif tarihi, C : 1, 201 v.d. Aşıkpaşa, 143. s.

(11) Ünver, İlim ve Sanat Bakımından Fâtih Devri Albumu, 21. s.

(12) Ünver, Fâtih Külliyesi, 54, s.

(13) Ata Enderun Tarihi, C : 1, 62. 63. s., Güzel Sanatlar Mecmuası 6. sayı, İsmail Baykal, 75. s.

leri kurmakla iktifa etmeyeceği, buraların idaresi, kitaplarının kaydı, hafız, kütüphane hafızı kütübüne tevdi olunacak vazifenin serahatı ve dışarıya kitap verilmesi hususlarının da tâyin edilerek bir şarta bağlanacağına şüphe yoktu.

Nitekim Türkçe Vakfiyesinin tetkikinden de (268. v.d.) anlaşılacağı üzere kütüphanesi «esami-i kütüb-ü mutebereye ârif» bir hafızı kütüp ile bunun yardımcısı olan, müderris ve talebelere iare edilen kitapların kayıtlarını tutan ve kütüphane kitaplarını bir deftere kayd eden bir «kâtib-i ârif-i cami il-maârif» marifetiyle idare olunacaktır.

Fatih'in bu vakfiyesi maarif ve bilvesile kütüphanecilik tarihimiz bakımından da kayda değer bir vesika mahiyetini taşımaktadır. Çünkü :

Bu vakfiye ile zamanının icaplarına göre kütüphane idare tarzının usulleri vaz edilmekle beraber kütüphaneci ile okuyucu arasındaki münasebetler de tesbit edilmiştir. Ve daha ileri gidilerek Garp âleminin asrımızda tatbik mevkiine koyduğu idare sisteminin de temelleri atılmıştır.

Fâtih'in kurmuş olduğu bu sistem daha sonra kütüphane tesis edenlere de nümune olmuş, kütüphane kuran kimseler, kütüphanelerinin idare tarzlarını tesbit eden vakfiyelerini meydana getirmişlerdir.

Osmanlı devri kütüphanelerinin özelliklerini belirten birer vesika olan bu vakfiyelerin tertip ve yazılış tarzları tamamen bir birine benzememekle beraber birbirine aykırı olan cihetleri de azdır. Kütüphane vakfiyelerinde müşterek olan hususları şöyle sıralayabiliriz :

Hepsi de uzun bir dua ile başlar, vakfedilen kütüphane tesislerinin nelerden ibaret oldukları ve gayri menkûllerin hudutlarının tesbiti, kütüphane idaresinin ne şekilde yürütüleceği, personelin kimlerden ibaret olacağı, hizmetliler kadrosu, bazılarında mücellitlik vazifesi, kütüphanenin açılıp kapanacağı günler ve saatleri, mütevellilerinin kimler olacağı, mevcutsa iare işlerinin nasıl yürütüleceği, kütüphaneye kaç cilt kitap konulduğu, kütüphaneye hizmet edenlerin yevmiye veya aylıkları, kütüphanenin teftiş ve tadadı işleriyle bu işleri görececek kimseler yazılır; şartı vâkfa riayet etmeyenler hakkında ayrıca hükümler konulur ve sonunda da vakfiyenin tescil muamelesine ait kısımlarla şahitler ve imzaları bulunmaktadır. Bazı vakfiyelerin sonlarına kütüphaneye konulan kitapların fihristi de ayrıca eklenmektedir. (14)

---

(14) Bak : Köprülü, Ragıp Paşa, Kılıç Ali Paşa, Sultan III. Ahmet, Aşir Efendi Hamidiye, Murat Molla, Atif Efendi, Fatih Sultan Mehmet'in Türkçe vakfiyeleri.

### C — Fâtih devrinden sonra tesis edilen kütüphaneler

Fâtih Sultan Mehmet ile temelleri atılmış olan Türk Kütüphaneciliği zamanla, muhtelif padişah, sadrazam ve devlet hizmeti gören kimselerin gayretiyle gelişerek İmparatorluk hudutları içinde ve bilhassa İstanbul'da bir çok yeni kütüphanelerin vücut bulmasına sebep olmuştur.

Bu kütüphaneler :

- I — Müstakil binalarda (Köprülü, Ragıp Paşa, Nuruosmaniye, Hamidiye Atıf Efendi Kütüphaneleri gibi.)
- II — Bir cami bitişiğinde (I. Sultan Mahmud'un kurduğu Fatih, Pertevniyal Valde, Veliyüddin Efendi kütüphaneleri gibi.)
- III — Doğrudan doğruya cami içinde (Eski Fatih, Süleymaniye, Şehzade Mehmet, Ayasofya kütüphaneleri gibi)
- IV — Medreseler içinde (Amca Hüseyin Paşa, Damat İbrahim Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Feyzullah Efendi, Hacı Beşir Ağa kütüphaneleri gibi.)
- V — Tekkelerde (Düğümlü Baba, Dârülmesnevi, Yeni Kapı Mevlevihanesi kütüphaneleri gibi)
- VI — Sarayda (Enderun ve Revan Köşkü kütüphaneleri gibi.) kurulmuşlardır.

Her yeni yaptırılan cami ve medresede muhakkak bir kütüphane meydana getirilmiştir. Fâtih'ten sonra bu işi ilk defa tahakkuk ettiren, devrinin ünlü sadrazamlarından Mahmut Paşa (? - 1474) olmuştur. Mahmut Paşa inşa ettirdiği caminin yanındaki medresesinde bir kütüphane tesis etmiştir. (15)

Bunu takiben mevcudiyetine inandığımız, fakat kütüphanesini nerede kurduğunu ve kitaplarının ne olduğunu bilmediğimiz bir kütüphane de Müeyyet Zade Abdurrahman El-Amasî'nin (1455 - 1516) kütüphanesidir. Bu zatın kütüphanesinde «mükerreratı hariç 7.000 cilt» eseri bulunduğu anlaşılmaktadır. (16))

Bu kütüphanelerden sonra kurulun ilk kütüphanelerden diğer üçü de

---

(15) Ünver, Dr. Süheyl, aynı eser 56 v.d., Dener, Halit, Süleymaniye Umumi kütüphanesi, 58.

(16) Şakayıkı numaniye zeyli, Mecdi Efendi tercümesi, C : 1, 308. Bursa-lı M. Tahir, Osmanlı müellifleri, C : 1, 355, Habib, Hat ve Hattatan, 116

Kanunî Sultan Süleymanın Şehzadesi Mehmet (1521 - 1543) adına Şehzade Camii içinde ve 955 H./M. 1548 tarihinde kurulan kütüphane ile, Sultan II. Selim (1522 - 1574) in 983 H./1575 M. tarihinde Edirne'de yaptırdığı kütüphane ve kızı Esmihan Sultanın Eyüp'te inşa ettirmiş olduğu medresenin dersanesindeki kütüphaneyi zikredebiliriz. (17)

**a — Halk Kütüphaneleri :**

Fâtih devrinden sonrası için İmparatorluk hudutları dahilinde tesis edilmiş bulunan halk kütüphanelerinin miktarını kat'i olarak tesbit etmek de mümkün değildir. Çünkü: Zamanla İmparatorluk hudutları haricinde kalan memleketlerle beraber buralarda kurulan kütüphaneler de kaybolmuştur. Ayrıca yangın ve diğer tabii felâketler ve bazan da medrese ve camilerdeki kitapların başka yerlere nakledilmeleri sebebiyle kütüphanelerin durumları ve miktarları değişmiştir. Buna rağmen mevcut kütüphane fihrist'lerinden, vakfiyelerden, salnamelerden, maarif istatistiklerinden ve diğer eserlerden İmparatorluk hudutları dahilinde tesis edilmiş bulunan halk kütüphaneleri hakkında bazı bilgiler elde etmek mümkündür.

Bu eserlerin tetkikinden anlaşıldığına göre İmparatorluğun her köşesinde yüzlerce kütüphane halk hizmetine açılmış ve vakıf kütüphane kurma işine zaman zaman kadınlar da katılmışlardır. (18) Bu hususları aydınlatmak üzere Osmanlı İmparatorluğu hudutları içinde umuma açılan kütüphanelerin, kuruluş tarihleriyle, banilerini ve kitap miktarlarını gösteren mukayeseli cetveller aşağıda gösterilmiştir.

İstanbul'da tesis edilen kütüphaneleri şu gruplar arasında mütaalâ edebiliriz :

**1 — Padişahlar tarafından açılan kütüphaneler :**

- a — Fâtih'in Eyüp Camiinde açtığı kütüphane
- b — Fâtihin cami içinde açtığı kütüphane
- c — Kanunî Sultan Süleyman'ın camii içinde açtığı kütüphane
- ç — Sultan I. Ahmet'in cami'i içinde açtığı kütüphane
- d — Sultan III. Ahmed'in açtığı Yeni Cami, kütüphanesi
- e — Sultan I. Mahmud'un, Nuruosmaniye, Fâtih, Ayasofya ve Galatasaray'da açtığı kütüphaneler
- f — Sultan I. Hamid'in Bahçekapı'da açtığı kütüphane

(17) Dener, aynı eser, 49, 73. ve kütüphanelerin matbu fihristleri.

(18) Maarif-i Umumiye nezareti 1316 hicri senesine mahsus salname, 844.

g — Sultan III. Mustafa'nın açtığı Laleli kütüphanesi

II — Valde Sultan Kütüphaneleri :

- a — Esmihan Sultan (Eyüp, inşa ettirmiş olduğu medresede)
- b — Nurbanu Sultan (Üsküdar, Valde-i Atik Camii içinde)
- c — Gülnuş Valde Sultan (Üsküdar, Valde-i Cedit Camii içinde)
- ç — Mührişah (Eyüp Camii içinde)
- d — Pertevniyal Valde Sultan (Valde Camii içinde)
- e — Bezmialem Valde Sultan (Caminin içinde)

III — Sadrazam Kütüphaneleri :

- a — Mahmud Paşa Camiinin yanındaki medresede)
- b — Rüstem Paşa (Mahmut Paşa camisinin yakınındaki medresesinde)
- c — Mesih Paşa (Eski Ali Paşa camii içinde)
- ç — Hafız Ahmet Paşa (Fatih'te kendisinin tesis ettiği cami içinde)
- d — Kuyucu Murad Paşa (Medresesi içinde)
- e — Bayram Paşa Haseki'de türbesinde)
- f — Köprülü Mehmet Paşa ve Fazıl Ahmet Paşa (Divanyolundaki binasında),
- g — Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (Medresesi içinde)
- h — Çorlulu Ali Paşa (Çarşıkapıdaki medresesi içinde)
- i — Şehit Ali Paşa (Şehzadebaşında, binası içinde)
- j — Damad İbrahim Paşa (Şehzadebaşında, medresesinde)
- k — Hekimoğlu Ali Paşa (Koca Mustafa Paşa semtinde, tesis ettiği medresede)
- l — Amca Hüseyin Paşa Saraçhane başındaki medresesinde)
- m — Ragıp Paşa (Koskadaki müstakil binasında)
- n — Kılıç Ali Paşa (Tophane medresesinde)
- o — Pertev Paşa (Üsküdar'da Selimiye dergâhında)
- ö — Hüsrev Paşa (Eyüp'te Bostan İskelesinde)
- p — Hasan Paşa (Eyüp'te)

IV — Darussade Ağalarının kurdukları kütüphaneler :

- a — Hacı Beşir Ağa (Eyüp'te Baba Haydar Mahallesinde)
- b — Hacı Beşer Ağa (Bâbü'lî semtinde)

c — Mehmet Ağa (Çarşamba'da tesis ettiği cami içinde)

V — Şeyh ul-İslâm Kütüphaneleri :

a — Feyzullah Efendi (Fatih'te medresesinde)

b — Aşir Efendi (Sultan Hamamında)

c — Veliyüddin Efendi (Bayezid Camii bitişiginde)

ç — Yahya Tevfik (Malta'da medresesinde)

d — Esat Efendi (Kendi medresesinde)

VI — Ulema Kütüphaneleri :

a — Kazasker Molla Çelebi (Fındıklı camiinde)

b — Karaçelebizade Hüsamettin Efendi (Şehzade camii içinde)

c — Kadızade Mehmet Efendi (Şehzade camii içinde)

ç — Emir Hoca Kemankeş (Üsküdar Valde-i Atik camii içinde)

d — Hafit Efendi (Aşir Efendi Kütüphanesinde)

e — Kazasker Süleyman Sırrı (Aşir Efendi Kütüphanesinde)

f — Hayrullah Efendi (Fatih meydanında)

g — Atıf Efendi (Vefada)

h — Esat Efendi (Yerebatanda)

ı — Murat Molla (Çarşamba'da)

VII — Ricali Devlet Kütüphaneleri :

a — Reis ül-Küttap Mustafa Efendi (Aşir Efendi kütüphanesinde)

b — Selim Ağa Kütüphanesi (Üsküdar'da Atlama taşında)

VIII — Tekke Kütüphaneleri :

a — Aziz Mahmut Hüdaî Efendi (Üsküdar'daki tekkesinde)

b — Halet Efendi (Galata mevlevihanesinde)

c — Davulmesnevi (Çarşamba'da)

ç — Nafiz Paşa (Yeni Kapı Mevlevihanesinde)

d — Reşit Efendi Kütüphanesi (Koca Mustafa Paşa'da Fevziye tekkesi)

e — Düğümlü Baba. (Sultanahmetteki tekkesinde)

f — Yahya Efendi (Beşiktaşta)

b — Saray Kütüphaneleri :

Halk kütüphanelerinin yanı sıra Topkapı ve Yıldız Saraylarında da

bazı hükümdarlar tarafından Saray Kütüphanelerinin tesis edilmiş olduğunu görmekteyiz. Saraylarda kurulan bu kütüphaneler şüphesiz ki duyulan bir ihtiyacın mahsulü idiler. Fatih'in inşa ettirmiş olduğu Saray-ı Ceditte (Şimdiki Topkapı Sarayı) kendine mahsus şahsi bir kütüphanesi bulunduğu evvelce zikredilmiştir. (Bak; 15. - 16. s.)

Saray Kütüphanelerinin esasını Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren, gerek satın almak, gerek müellif veya sanatkârı tarafından Saraya sunulmak ve gerekse savaşlarda ele geçirilerek İstanbul'a getirilen ganimet arasında bulunan kitaplar teşkil etmektedir. Fakat bu kitapların bir kısmı Hazine-i Hümayunda bir kısmı Emanet Hazinesinde toplanarak senelerce bunlara el sürülmeden muhafaza edilmişlerdir.

Fatih'ten sonra Saray-ı Cedidin Harem Dairesinde I. Sultan Ahmet (1590 - 1517) Kütüphanesi adıyla tanılan bir kütüphaneye rastlamaktayız. Fakat bu kütüphaneye ait kitapların nerede bulunduğu tesbit edilememiştir. (19)

Binası, Kitapları ve vakfiyesiyle tam bir kütüphane olarak bu gün elimize geçen tek saray kütüphanesi hiç şüphesiz ki III. Sultan Ahmedin (1673 - 1736), H. 1131 / M. 1718 yılında meydana getirdiği Enderun Kütüphanesidir. (20) 1718 tarihini taşıyan vakfiyesinde, Sultan III. Ahmet bu kütüphanenin yapılması sebebini, kitaplarının nereden temin ettiğini, kütüphanenin hangi günler açık bulundurulacağını, kimlerin hafız kütüpbolabileceklerini ve her ne suretle olursa olsun Saraydan dışarıya kitap çıkarılmıyacağı gibi hususları ihtiva etmektedir.

Bundan başka müstakil birer kütüphane binası olmıyan ve fakat Sultan IV Murat'ın yaptırmış olduğu Revan Köşkünde I. Sultan Mahmut

---

(19) Baykal, İsmail. Güzel Sanatlar Mecmuası Sayı 65, aynı eser'de Yenil, Şükrü. 85.

(20) Enderun Kütüphanesi Vakfiyesi, Topkapı Sarayı Kütüphanesi No : 147, Raşit, Tarih. C : 5, 128., Mehmet Refik, Tarih-i Osmani Encümeni mecmuası 7. sene, 40. cüz. 236 v.d., Toderini, De La Littérature Des Turc, C : 2, 34 v.d. (Not : Toderini, üç ciltten ibaret olan bu çok kıymetli eserinin 2. cildinin tamamını İstanbulda görmüş olduğu kütüphanelere ve bu kütüphanelerin kataloglarını hasretmiştir. Gördüğü ve bahsettiği kütüphaneler şunlardır : 1 — Saray, 2 — Fatih, 3 — Ayasofya, 4 — Süleymaniye, 5 — Köprülü, 6 — Valde Sultan, 7 — Şehit Ali Paşa, 8 — Damat İbrahim Paşa, 9 — Atıf Ef., 10 — Veliyüddin Ef., 11 — Nuruosmaniye, 12 — Hamidiye.

tarafından 1733 yılında meydana getirilmiş ve bu hükümdardan sonra gelen III. Osman ve III. Mustafa tarafından da için muhtelif eserler konulmak suretiyle zenginleştirilen Revan Köşkü Kütüphanesiyle; yine Saray'da Bağdat Köşkinde, I. Sultan Hamit ve III. Sultan Selim'in meydana getirdikleri Bağdat Köşkü Kütüphanelerini zikredebiliriz. (21)

| Kütüphanenin adı    | Kurulduğu yer ve Kurucusu                           | Kurulduğu Tarih  |
|---------------------|-----------------------------------------------------|------------------|
| Şehzade Mehmet      | (Şehzade camii içinde — kendisi)                    | 955 H.M.1543     |
| Esmihan Sultan      | (Eyüp, medresesinde — )                             | 977 H.M.1569/70  |
| Nurbanû Sultan      | (Üsküdar, Valde-i Atik Camii içi — Kendisi)         | 991 H.M.1583     |
| Mehmet Ağa Camii    | (Çarşamba, aynı cami içinde — Kendisi)              | 922 H.M.1534     |
| Fındıklı Camii      | (Fındıklı'da — Kazasker Molla Çelebi Mehmet Efendi) | 998 H.M.1589/90  |
| Mesih Paşa          | (Eski Ali Paşa camiinde — Kendisi)                  | 1000 H.M.1591/92 |
| Kuyucu Murat Paşa   | (Medresesinde — Kendisi)                            | 1020 H.M.1611    |
| Sultan Ahmet I.     | (Camii içinde — Kendisi)                            | 1028 H.M.1618    |
| Bayram Paşa         | (Haseki'deki türbesinde — Kendisi)                  | 1048 H.M.1638/39 |
| Köprülü             | (Divanyolundaki kütüphanesinde — Fazıl Ahmet Paşa)  | 1072 H.M.1661    |
| Yakup Ağa           | (Üsküdar, Valde-i Atik Camii — Kendisi)             | 1091 H.M.1680    |
| Merzifonlu Kara     | (Çarşıkapıda medresesi içinde — Kendisi)            | 1092 H.M.1681    |
| Mustafa Paşa        | (Fatihteki medresesinde — Kendisi)                  | 1112 H.M.1700/01 |
| Feyzullah Efendi    | (Çarşıkapıda medresesinde — Kendisi)                | 1120 H.M.1708    |
| Çorlulu Ali Paşa    | (Üsküdar'da camiinde — Kendisi)                     | 1122 H.M.1710    |
| Gülnuş Valde Sultan | (Şehzadebaşındaki kütüphanesinde — Kendisi)         | 1127 H.M.1715    |
| Şehit Ali Paşa      | (Topkapı Sarayında — Sultan III. Ahmet)             | 1131 H.M.1718    |
| Enderun-u Hümayun   | (Şehzadebaşındaki kütüphanesinde — Kendisi)         | 1132 H.M.1719/20 |
| Damat İbrahim Paşa  | (Üsküdar, Valde-i Atik camii — Kendisi)             | 1135 H.M.1722    |

|                    |                                                             |      |             |
|--------------------|-------------------------------------------------------------|------|-------------|
| Yeni Cami          | (Turhan Valde Sultan Türbesi — S. III. Ahmed                | 1187 | H.M.1724/25 |
| Hekimoğlu Ali Paşa | (Müstakil kütüphanesi içinde — Kendisi)                     | 1145 | H.M.1732/33 |
| Carullah Efendi    | (Fatih'te müstakil binası içinde — Kendisi)                 | 1147 | H.M.1734/35 |
| Beşir Ağa          | (Eyüpte — Kendisi)                                          | 1151 | H.M.1738/39 |
| Ayasofya           | (Camiinde içinde — Sultan I. Mahmud)                        | 1152 | H.M.1739/40 |
| Atıf Efendi        | (Vefada binası içinde — Kendisi)                            | 1154 | H.M.1741    |
| Aşir Efendi        | (Sultan Hamında binası içinde — Reis ül-Küttap Mustafa Ef.) | 1154 | H.M.1741    |
| Fatih              | (Cami bitişiğindeki binasına — S. I. Mahmut)                | 1155 | H.M.1742    |
| Beşir Ağa          | (Babıâli semtindeki camiinde — Kendisi)                     | 1158 | H.M.1745    |
| Süleymaniye        | (Camii içinde — Köse Mustafa Bahir Paşa)                    | 1167 | H.M.1751/52 |
| Amca Hüseyin Paşa  | (Saraçhanebaşında medresesinde — - )                        | 1168 | H.M.1754/55 |
| Galatasaray        | (II. Bayezid'in kurduğu mektep içinde — Sultan I. Mahmut)   | 1168 | H.M.1754/55 |
| Nuruosmaniye       | (Müstakil binası içinde — Sultan I. Mahmut)                 | 1169 | H.M.1755    |
| Ragıp Paşa         | (Koskada binası içinde — Kendisi)                           | 1176 | H.M.1762/63 |
| Veliyüddin Efendi  | (Bayezid camii içinde — Kendisi)                            | 1182 | H.M.1768/60 |
| Murat Molla        | (Çarşamba'da binasında — Kendisi)                           | 1189 | H.M.1775/76 |
| Hamidiye           | (Bahçekapısındaki binasında — I. Abdülhamit)                | 1194 | H.M.1780    |
| Selim Ağa          | (Üsküdar'da atlama taşında — Kendisi)                       | 1196 | H.M.1781/82 |
| Mihrişah Sultan    | (Eyüp camii içinde — Kendisi)                               | 1210 | H.M.1795/96 |
| Lâleli             | (Medrese içinde — S. III. Mustafa)                          | 1217 | H.M.1802/00 |
| Kılıç Ali Paşa     | (Tophane'de medresesinde — Debbagzade İbrahim)              | 1219 | H.M.1805/06 |
| Pertev Paşa        | (Üsküdar, Selimiye dergâhı — Kendisi)                       | 1221 | H.M.1806/07 |

(22) İstanbul Beldesi 1328 yılı ihşaiyat mecmuası, 62.

(23) Güzel Sanatlar Mecmuası sayı 6, 81, 82.

|                   |                                                      |      |             |
|-------------------|------------------------------------------------------|------|-------------|
| Çelebi Abdullah   | (Fatih, Kadı Çeşmesinde — Kendisi)                   | 1233 | H,M.1817/18 |
| Halet Efendi      | (Galata Mevlevihanesinde — Kendisi)                  | 1244 | H,M.1828/29 |
| Yahya Tevfik      | (Yeni Çeşme medresesinde — Mehmet Sıddık             | 1245 | H,M.1839/30 |
| Hüsrevpaşa        | (Eyüp, Bostan İskelesinde — Kendisi)                 | 1255 | H,M.1839    |
| Darul Mesnevi     | (Çarşamba'da — Şeyh Mehmet Murat)                    | 1260 | H,M.1844    |
| Esat Efendi       | (Yerebatan semtinde — Kendisi)                       | 1262 | H,M.1845/46 |
| Nafiz Paşa        | (Yeni Kapı Mevlevihanesinde — Kendisi                | 1267 | H,M.1850/51 |
| Reşit Efendi      | (Koca Mustafa Paşa, Fevziye tekkesi — Kendisi)       | 1268 | H,M.1851/52 |
| Yeni Medrese      | (Çarşamba'da — Kalkandelenli Mehmet Ağa)             | 1286 | H,M.1869/70 |
| Pertevniyal Valde | (Aksaray Valde Cami — Kendisi)                       | 1238 | H,M.1871    |
| Yıldız            | (Yıldız sarayında — II. Abdülhamid                   | 1299 | H,M.1881/32 |
| Bayezid Umumi     | (Bayezit'te — Hükümet)                               | 1300 | H,M.1881/33 |
| Düğümlü Baba      | (Sultanahmet civarında — Vecihi Paşazade Kemal Paşa) | 1303 | H,M.1885/86 |
| Hasan Hüsnü Paşa  | (Eyüp'te kütüphanesinde — Kendisi)                   | 1312 | H,M.1894/95 |
| Müze-i Hümayun    | (Müzede — Hükümet)                                   | 1316 | H,M.1893    |
| Hacı Mahmut (24)  | (Beşiktaşta, Yahya Ef. dergâhı — Kendisi)            | 1319 | H,M.1901    |

Kuruluşlarını kronolojik olarak gösterdiğimiz bu kütüphaneden başka, İstanbul'da daha başka kütüphaneler de kurulmuştur. Ancak tesis tarihleri hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımızdan bu kütüphaneleri listemize dahil etmedik.

İstanbul'da tesis edilmiş bulunan kütüphane'ere konulan kitap miktarlarının da bilinmesi bu kütüphanelerinin kemiyeti bakımından çok lüzumludur.

- 
- (24) 1 — Kütüphane kitabeleri, 2 — Matbu kütüphane fihristleri, 3 — 1311 — 1312 tarihli Maarif Nezareti İstatistik, 22 v.d., 4 — Maarif Nezareti Salnamesi 1316, 752 v.d., 5 — İstanbul belgesi 1328 yılı ih-saiyat mecmuası, 61 v.d., 6 — Gökman, Muzaffer, Murat Molla Hayatı Kütüphanesi ve Eserleri, 4, 7 — Dener, Halit. Süleymaniye Umumi Kütüphanesi, 35 v.d., 3 — Hakim tarihi, Topkapı Sarayı Bağdat Köşkü Nu : 231, 74 v.d., 9 — Rasit, Tarih. C : 5. 123, 10 — Güzel Sanatlar Mecmuası, sayı 6, 80, 85., 11 — İslâm Ansiklopedisi, C : 6, 1129.

İçlerinde bir çok kıymetli yazmaları da toplayan İstanbul kütüphanelerinin kitap mevcutları hakkında umumî ve mukayeseli bir cetvel hazırlıyarak umuma arz etmeği faydalı gördüğümüzden hazırlanan cetveli sayın okuyuculara sunuyoruz:

| Kütüphanenin adı                                      | 1280 H.<br>yılı kitap<br>mevcudu | 1294 H.<br>yılı kitap<br>mevcudu | 1316 H.<br>yılı kitap<br>mevcudu | 1328 H.<br>yılı | Fihristler-<br>deki kitap<br>mevcudu |
|-------------------------------------------------------|----------------------------------|----------------------------------|----------------------------------|-----------------|--------------------------------------|
| Fatih Kütüphanesi                                     | 5271                             | 4885                             | 6330                             | 6614            | 5148                                 |
| » (İbrahim Ef.) kısmı                                 | —                                | —                                | —                                | —               | 937                                  |
| Veliyüddin Efendi                                     | 3304                             | 3344                             | 3484                             | 3484            | 3286                                 |
| Süleymaniye                                           | 2000                             | 976                              | 1116                             | —               | 1108                                 |
| Lâleli                                                | 400                              | 3683                             | 3864                             | 3863            | 3877                                 |
| Nuruomaniye                                           | 5826                             | 4382                             | 5053                             | 5551            | 5934                                 |
| Ayasofya                                              | 6292                             | 4864                             | 5307                             | 5300            | 4906                                 |
| Hamidiye                                              | 1482                             | 2132                             | 2252                             | 2252            | 1533                                 |
| Lâla İsmail Efendi                                    | 762                              | —                                | —                                | —               | 761                                  |
| Yeni Cami                                             | 1382                             | 1535                             | 1544                             | 1544            | 1199                                 |
| Esat Efendi                                           | 3982                             | 3853                             | 3943                             | 3943            | 3943                                 |
| Köprülü                                               | 3245                             | 2777                             | 3118                             | 3177            | 2760                                 |
| Aşir Ef. (kendisine mülhak<br>Kütüphanelerle beraber) | 4827                             | 2156                             | 2264                             | 2264            | 3260                                 |
| Şehit Ali Paşa                                        | 2836                             | 2876                             | —                                | 2820            | 2908                                 |
| Damat İbrahim Paşa                                    | 1152                             | 1192                             | 1175                             | 1989            | 1175                                 |
| Atıf Efendi                                           | 1995                             | 2756                             | 2857                             | 2857            | 2862                                 |
| Hekimoğlu Ali Paşa                                    | 1960                             | 1490                             | 936                              | 946             | 1026                                 |
| Ragıp Paşa                                            | 1451                             | 1733                             | 1641                             | —               | 1512                                 |
| Veliyüddin Efendi                                     | 2182                             | 2141                             | —                                | 2132            | 2299                                 |
| Feyzullah Efendi                                      | 2196                             | 2089                             | —                                | 2190            | 2282                                 |
| Murat Molla                                           | 1926                             | 1268                             | 2354                             | 2276            | 1845                                 |
| Hacı Beşir Ağa                                        | 1233                             | 679                              | 690                              | 690             | 623                                  |
| Servili Medresesi                                     | —                                | 317                              | 358                              | 358             | 325                                  |
| Ayak Kurşunlu Medresesi                               | —                                | 227                              | —                                | —               | —                                    |
| Tevfik Yahya Medresesi                                | —                                | 425                              | —                                | —               | 433                                  |
| Çarşamba Yeni Medrese                                 | —                                | 630                              | —                                | —               | 259                                  |
| Şeyh ül - İslâm Esad                                  | —                                | 120                              | 187                              | —               | 187                                  |
| Eyüp'te Şeyh Murat                                    | —                                | 317                              | —                                | —               | —                                    |
| Eyüp Camii                                            | —                                | —                                | 199                              | 199             | 199                                  |

| Kütüphanenin adı                      | 1280 H.               | 1294 H.               | 1316 H.               | Fihristler -    |                       |
|---------------------------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------|-----------------------|
|                                       | mevcudu<br>yılı kitap | yılı kitap<br>mevcudu | yılı kitap<br>mevcudu | 1328 H.<br>yılı | deki kitap<br>mevcudu |
| Eyüp Camii Mihrişah Sultan            | —                     | 667                   | 727                   | 727             | 467                   |
| Reşit Efendi                          | —                     | 852                   | —                     | 966             | 1534                  |
| Musalla Medresesi                     | —                     | 282                   | 176                   | —               | 176                   |
| Kılıç Ali Paşa                        | —                     | 671                   | 1068                  | 1219            | 1070                  |
| Molla Çelebi (Fındıklı)               | —                     | 190                   | —                     | 172             | 146                   |
| Selim Ağa                             | —                     | 1096                  | 1320                  | 1382            | 1299                  |
| Nurbanû                               | —                     | —                     | 157                   | —               | 133                   |
| Emir Hoca Kemankeş                    | —                     | —                     | 702                   | —               | 696                   |
| Yakup Ağa                             | —                     | —                     | 31                    | —               | 30                    |
| Hüsrev Paşa                           | 1168                  | 767                   | 935                   | 934             | 1151                  |
| Amca Hüseyin Paşa                     | 541                   | 549                   | 543                   | 535             | 456                   |
| Merzifonlu Kara Mustafa Paşa          | 453                   | —                     | —                     | 496             | 497                   |
| Çorlulu Ali Paşa                      | 450                   | 526                   | 455                   | 455             | 387                   |
| Dar ul - Mesnevi                      | 542                   | 590                   | 595                   | 595             | 600                   |
| Beşir Ağa (Eyüp'te)                   | 230                   | 249                   | 200                   | 209             | 201                   |
| Çelebi Abdullah                       | 396                   | 397                   | 409                   | 405             | 443                   |
| Mihrişah Sultan                       | 287                   | —                     | 727                   | —               | 540                   |
| Mehmet Ağa Camii                      | 210                   | 166                   | 202                   | 202             | 204                   |
| Seretibba Ömer Ef.                    | 147                   | 139                   | —                     | —               | —                     |
| Saliha Hatun                          | 283                   | —                     | —                     | 172             | 182                   |
| Kazasker Mustafa Ef.                  | 194                   | —                     | —                     | —               | —                     |
| Rüstem Paşa                           | —                     | 386                   | 560                   | 560             | 189                   |
| Gülnuş Valde Sultan                   | —                     | 231                   | —                     | 126             | 140                   |
| Mahmud Paşa                           | —                     | 537                   | 518                   | 518             | 397                   |
| Şehzade Camii (mülhakatı ile beraber) | —                     | 1039                  | —                     | 1077            | 1051                  |
| Pertev Paşa                           | —                     | 384                   | 655                   | 655             | 872                   |
| Düğümlü Baba                          | —                     | 502                   | 619                   | 619             | 1088                  |
| Esmihan Sultan                        | —                     | —                     | 441                   | 441             | 586                   |
| Kalkandelenli İsmail                  | —                     | —                     | 188                   | 178             | —                     |
| Kuyucu Murat Paşa                     | —                     | —                     | 21                    | —               | —                     |
| Pertevniyal Valde                     | —                     | —                     | 1055                  | 829             | 886                   |
| Mesih Paşa                            | —                     | —                     | —                     | 83              | 121                   |
| Sultan Ahmet Camii                    | —                     | —                     | —                     | 107             | 107                   |
| Bayram Paşa                           | —                     | —                     | —                     | 13              | —                     |

| Kütüphanenin adı        | 1280 H.               | 1294 H.               | 1316 H.               | Fihristler-     |                       |
|-------------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------------|-----------------|-----------------------|
|                         | yılı kitap<br>mevcudu | yılı kitap<br>mevcudu | yılı kitap<br>mevcudu | 1328 H.<br>yılı | deki kitap<br>mevcudu |
| Enderun                 | —                     | —                     | —                     | 3515            | 4968                  |
| Yeni Kapı Mevlevihanesi | —                     | —                     | —                     | 1004            | 1335                  |
| Hacı Mahmut Efendi      | —                     | —                     | —                     | 6949            | 7004                  |
| Hasan Hüsnü Paşa        | —                     | —                     | —                     | 1169            | 1463                  |
| Kütüphane-i Umumi       | —                     | —                     | 8054                  | 24500           | —                     |
| Yıldız (25)             | —                     | —                     | —                     | 26766           | —                     |

**Osmanlı İmparatorluğunun kuruluşundan itibaren sınırları içerisinde  
bulunan Vilâyetlerde kurulan kütüphaneler hakkında  
umumi bilgiler**

| Şehir ismi | Kütüphanenin adı ve Kurucusu               | Tesis<br>tarihi | Kitap<br>adedi |
|------------|--------------------------------------------|-----------------|----------------|
| Adana      | (Fazlulah Efendi — Kendisi)                | —               | 156            |
| Adana      | (Buharalı Zade — Kendisi)                  | —               | 371            |
| Mersin     | (Müftü — Hacı Mehmet Emin)                 | 1301 H.         | 80             |
| Tarsus     | (Ayşe Sıdika Hanım — Kendisi)              | 1110 H.         | 400            |
| Tarsus     | (Nemrun — Teberri)                         | —               | 8              |
| Osmaniye   | (Trabzonî — Hacı Velî)                     | 1300 H.         | 80             |
| Ankara     | (Durdur Dede — Mehmet Şekir)               | 1198 H.         | 300            |
| Ayaş       | (Bünyamin — Vecihipaşa Zade Kemal<br>Paşa) | 1280 H.         | 175            |
| Edirne     | (Sultan Selim — II. Selim                  | 983 H.          | 2667           |
| Erzurum    | (Hacı Mehmet Efendi — Kendisi)             | 1238 H.         | 273            |
| Erzurum    | (Cennet Zade Aptullah — Kendisi)           | 1250 H.         | 450            |
| Erzurum    | (Halil Efendi — Kendisi)                   | —               | 150            |
| Erzurum    | (Hacı Dede Ağa — Kendisi)                  | —               | 330            |
| Erzurum    | (Habib Efendi — Kendisi)                   | 1150 H.         | 143            |

- (25) 1 — 1280 yılı salnamesi, 86, 2 - 1294 yılı salnamesi, 86 v.d., 3 - 1311 - 1312 tarihli Maarif-i Umumiye Nezareti istatistiki 22 v.d., 4, - Maarif - i umumiye Nezareti 1316, 752 v.d. 5 - 1328 tarihli İstanbul Beldesi İhsaiyat mecmuası. 61 v.d., 6 — Gökman, Muzaffer, İstanbul Kütüphaneleri rehberi, 7 — Dener, Halit aynı eser, 35 v.d. 8 — Matbu kütüphane fihristleri.

| Şehir ismi | Kütüphanenin adı ve Kurucusu             | Tesis tarihi | Kitap adedi |
|------------|------------------------------------------|--------------|-------------|
| Bayburt    | (Ziyaiye — Gümüşhaneli Hacı Ahmet)       | 1287 H.      | 1876        |
| Erzincan   | (Müftü Hacı Abtullah — Şeyh Hacı Ahmet)  | 1176 H.      | 221         |
| Erzincan   | (Hacı Ali Bey — Şeyh Kendisi)            | 1275 H.      | 204         |
| Kemah      | (Gülabi Bey — Kendisi)                   | —            | 100         |
| Kayseri    | (Kayseri — Raşit Efendi)                 | 1211 H.      | 934         |
| İncesu     | (İncesu — Kara Mustafa Paşa)             | 1080 H.      | 17          |
| Sivrihisar | (Emîdüddin Mikâil — Kendisi)             | 1290 H.      | 1036        |
| Yozgat     | (Timurlu — Abdülcebbarzade, Ahmet Paşa)  | 1167 H.      | 413         |
| Yozgat     | (Köse Yusufu — Abdullah Ağa)             | 1250 H.      | 365         |
| Çorum      | (Çorum — Süleyman Feyzi Paşa)            | 1201 H.      | 580         |
| Çorum      | (Feyziye-i İrfaniye — Hacı Ahmet Efendi) | 1309 H.      | 5955        |
|            | (Hacı Hasan Paşa — Kendisi)              | 1314 H.      | 170         |
| İskilip    | (Hoca Zade — Hacı Mustafa Efendi)        | 1150 H.      | 55          |
| İskilip    | (Şeyh Habib — Kendisi)                   | 1150 H.      | 86          |
| İskilip    | (Camii Kebir — Serbestzade Ahmet Ef.)    | 1261 H.      | 67          |
| İskilip    | (Hoca Bey — Kendisi)                     | 1150 H.      | 27          |
| İskilip    | (Terzi Bekir Ağa — Kendisi)              | 1239 H.      | 20          |
| Sungurlu   | (Camii Kebir — Hacı İbrahim Efendi)      | 1309 H.      | 29          |
| İzmir      | (Kemeraltı — Hacı Ahmet Efendi)          | 1304 H.      | 421         |
| İzmir      | (Şadırvan — Ahmet Efendi)                | 1220 H.      | 326         |
| İzmir      | (Müftü Camii — Abdullah Efendi)          | 1234 H.      | 454         |
| İzmir      | (Hisar — Hacı Abdullah Efendi)           | 1228 H.      | 500         |
| İzmir      | (Hacı Hüseyin Camii — )                  | — H.         | 380         |
| İzmir      | (Sağmacı — Bezzaz Hacı Ali)              | 1306 H.      | 470         |
| İzmir      | (Hatuniye — Bezzaz Hacı Ali)             | 1310 H.      | 377         |
| Ödemiş     | (Yeni Cami — Teberru)                    | —            | 534         |
| Ödemiş     | (Beyzade — Kendisi)                      | —            | 118         |
| Ödemiş     | (Hacı Şakir — Kendisi)                   | —            | 300         |
| Kuş Adası  | (Hacı İlyas Ağa — Kendisi)               | 1227 H.      | 312         |
| Tire       | (Necip Paşa — Kendisi)                   | 1243 H.      | 1274        |
| Manisa     | (Hacı Osman — Karaosmanzade Hacı Osman)  | 1213 H.      | 995         |
| Manisa     | (Muradiye — Karaosmanzade Hasan)         | —            | 2602        |

| Şehir ismi   | Kütüphanenin adı ve Kurucusu                   | Tesis tarihi | Kitap adedi |
|--------------|------------------------------------------------|--------------|-------------|
| Manisa       | (Çaşnigir — Karaosmanzade Eyüp)                | 1247 H.      | 1604        |
| Manisa       | (Yaya Karyesi — Karaosmanzade Mustafa)         | —            | 355         |
| Akhisar      | (Zeynel Zade — Zeynelzade Hacı Ali Efendi)     | 1212 H.      | 1003        |
| Gördes       | (Hacı Numan — . )                              | 1310 H.      | 71          |
| Soma         | (Emir Hızır — Yeğenzade Süleyman Bey)          | 1206 H.      | 120         |
| Ala Şehir    | (Şeyh Sinan — Teberru)                         | 1310 H.      | 110         |
| Demirci      | (Mahmut Çelebi — Mahmut Çelebizade İsmail)     | 1279 H.      | 57          |
| Kasaba       | (Paşa Camii — Hacı Hüseyin Ağa)                | 1257 H.      | 636         |
| Kırkağaç     | (Asmalı — Hacı Bilâl)                          | 1248 H.      | 383         |
| Kırkağaç     | (Kır Daire — Hacı Süleyman Efendi)             | 1304 H.      | 625         |
| Aydın (Söke) | (Bey Camii — Hacı İlyaszade Mehmet Bey)        | 1282 H.      | 24          |
| Denizli      | (Müftü Efendi — Hacı Sadık Ağa)                | 1283 H.      | 530         |
| Denizli      | (Şeyh Osman Efendi — Kendisi)                  | 1277 H.      | 370         |
| Muğla        | (Şeyh Camii avlusu — Koca Hacı Mustafa Efendi) | 1282 H.      | 244         |
| Muğla        | (Kurbanzade — Hacı Süleyman Efendi)            | 1285 H.      | 112         |
| Siirt        | (Siirt — . )                                   | —            | 290         |
| Muş          | (Arapzade Hacı Mehmet — Kendisi)               | 1290 H.      | 242         |
| Urfa         | (Rıdvaniye — Mahfızade Ahmet Paşa)             | 1147 H.      | 200         |
| Urfa         | (Rahimiye — Müftahî Abdurrahim Ef.)            | 1150 H.      | 221         |
| Urfa         | (Sakıbiye — Hacı Saib Efendi)                  | 1280 H.      | 150         |
| Urfa         | (İbrahimiye — İbrahim Efendi)                  | 1100 H.      | 300         |
| Urfa         | (İhlâsiye — Hacı Sait Ağa)                     | 1275 H.      | 600         |
| Urfa         | (Rızaiye — Hamevizade Ömer Paşa)               | 1170 H.      | 100         |
| Urfa         | (Süleymaniye — Damat Süleyman Ağa)             | 1150 H.      | 95          |
| Elbistan     | (Hayatizade — Hayati Ef.)                      | 1238 H.      | 386         |
| Maraş        | (Alauddevle — Kendisi)                         | 967 H.       | 28          |
| Kilis        | (Mevlevihane — Şeyh Sebuhi Dede)               | 1313 H.      | 201         |
| Diyarbakır   | (Hamdizade Ömer — Kendisi)                     | 1200 H.      | 1248        |
| Diyarbakır   | (Sarı Abdurrahman Paşa — Kendisi)              | 1178 H.      | 564         |
| Diyarbakır   | (Ragıbiye — Hacı Ragıp Bey)                    | 1249 H.      | 344         |

| Şehir ismi          | Kütüphanenin adı ve Kurucusu              | Tesis tarihi | Kitap adedi |
|---------------------|-------------------------------------------|--------------|-------------|
| Diyarbakır          | (Mekteb-i İdadi — Hüseyin Celâl)          | 1311 H.      | 206         |
| Mardin              | (Mardin — - )                             | —            | 39          |
| Sivas               | (Hacı Numan Efendi — Kendisi)             | 1172 H.      | 210         |
| Sivas (Gürün)       | (Kâşifiye — Ahmet Ağa)                    | 1265 H.      | 57          |
| Darende             | (Mehmet Paşa — Kendisi)                   | —            | 712         |
| Divriğ              | (Muhittin Bey — Kendisi)                  | 1280 H.      | 150         |
| Tokat               | (Ali Paşa — Kendisi)                      | —            | 300         |
| Tokat               | (Takkeci — Hacı Ömer Ağa)                 | 1306 H.      | 76          |
| Zile                | (Hamidiye — Hacı Ahmet Ağa)               | —            | 265         |
| Amasya              | (Abdüllâtif — Kendisi)                    | —            | 255         |
| Amasya              | (Şeyh İsmail — Kendisi)                   | —            | 202         |
| Amasya              | (Sultan Bayezid — Kendisi)                | — H.         | 73          |
| Amasya              | (Pervane Bey — Kendisi)                   | —            | 55          |
| Amasya (Köprü)      | (Müftü — - )                              | —            | 227         |
| Amasya (Köprü)      | (Taş Medrese — - )                        | —            | 106         |
| Merzifon            | (Mustafa Paşa — Kendisi)                  | —            | 53          |
| Merzifon            | (Çelebi Sultan — Kendisi)                 | —            | 25          |
| Merzifon            | (Kara Mustafa Paşa — Kendisi)             | —            | 45          |
| Ladik               | (Şeyh ul - İslâm Mehmet — Kendisi)        | — H.         | 120         |
| Trabzon             | (Hatuniye Medresesi — Osman Paşa)         | 1260 H.      | 444         |
| Trabzon (Ortahisar) | (Mustafa Efendi — Kendisi)                | 1176 H.      | 661         |
| Trabzon             | (Fetvâhane — Osman Paşa)                  | 1261 H.      | 451         |
| Giresun             | (Sultan Şelim Camii — Hacı İsmail Ef.)    | 1311 H.      | 690         |
| Canik               | (Hazine-dar-zade — Abdullah Paşa)         | 1251 H.      | 577         |
| Ünye                | (Hacı Mehmet Ağa — Kendisi)               | 1267 H.      | 219         |
| Çarşamba            | (Hazine-dar-zade Süleyman Paşa — Kendisi) | 1277 H.      | 150         |
| Çarşamba            | (Naimiye — Mahmut Naim Ef.)               | 1303 H.      | 130         |
| Çarşamba            | (Arnavut Ali Bey — Hacı Hasan Ef.)        | 1275 H.      | 325         |
| Çarşamba            | (Mahmut Tayyar Paşa — Kendisi)            | 1227 H.      | 320         |
| Rize                | (Altı Kulaç — Şeyh Hacı Ahmet)            | 1300 H.      | 485         |
| Of                  | (Hacı Ahmet — Kendisi)                    | 1282 H.      | 800         |
| Kastamonu           | (Çorukzade — Kendisi)                     | 1217 H.      | 1500        |
| Kastamonu           | (Kara Mustafa Paşa — Kendisi)             | 948 H.       | 785         |
| Kastamonu           | (Ekmekçi Baş — Mert Zade)                 | 1243 H.      | 300         |
| Kastamonu           | (Senaiye — Ali Senai Efendi)              | 1283 H.      | 100         |

| Şehir ismi | Kütüphanenin adı ve Kurucusu                 | Tesis tarihi | Kitap adedi |
|------------|----------------------------------------------|--------------|-------------|
| Kastamonu  | (İsmail Bey — Kendisi)                       | 782 H.       | 93          |
| Kastamonu  | (Aşir Efendi — Reis ül - Küttap Mustafa Ef.) | 1184 H.      | 570         |
| Kastamonu  | (Sıdkıye — Sıddik Efendi)                    | 1283 H.      | 370         |
| Kastamonu  | (Seyid Efendi — Seyid Ahmet Hicami)          | 1295 H.      | —           |
| Kastamonu  | (Abdülbaki Efendi — Abdunnafi Efendi)        | 1235 H.      | 50          |
| İnebolu    | (Hamidiye — II. Abdülhamid)                  | 1299 H.      | 53          |
| Taşköprü   | (Muzaferiddin Gazi — Kendisi)                | 622 H.       | 45          |
| Taşköprü   | (Hacı Osman Ağa — Kendisi)                   | 1275 H.      | 58          |
| Taşköprü   | (Ayvalı — Teberru)                           | 1294 H.      | 17          |
| Tosya      | (Abdurrahman Paşa — Kendisi)                 | 992 H.       | 96          |
| Tosya      | (Abdurrezzak Efendi — Kendisi)               | 838 H.       | 97          |
| Safranbolu | (İzzet Paşa — Kendisi)                       | 1221 H.      | 550         |
| Safranbolu | (Köprülü Mehmet Paşa — Mehmet Paşa)          | 1274 H.      | 96          |
| Gerede     | (Hacı Hüseyin Efendi — Kendisi)              | 1305 H.      | 383         |
| Mudurnu    | (İsmail Hakkı Efendi — Kendisi)              | —            | 45          |
| Çankırı    | (Şakir Efendi — Kendisi)                     | 1243 H.      | 570         |
| Çankırı    | (İmaret — İsfendiyar Zade Mehmet)            | 1201 H.      | 98          |
| Çankırı    | (Ali Bey Camii — Hacı İsmail Ağa)            | 1285 H.      | 319         |
| Sinop      | (Sultan Alaaddin — Kendisi)                  | —            | 148         |
| Sinop      | (Ömer Efendi — Kendisi)                      | 1315 H.      | 30          |
| Konya      | (Mevlâna — )                                 | —            | 1373        |
| Konya      | (Sadreddin Konevî — )                        | —            | 256         |
| Konya      | (Yusuf Ağa — Kendisi)                        | 1209 H.      | 1223        |
| Konya      | (Hacı Abdürrahim Efendi — Kendisi)           | 1140 H.      | 300         |
| Konya      | (İplikçi — Çekezade Mustafa)                 | 1280 H.      | 123         |
| Konya      | (Hacı Mustafa Bey — Kendisi)                 | 1289 H.      | 220         |
| Ilgın      | (Lala Mustafa Paşa — Kendisi)                | 999 H.       | 73          |
| Ak Şehir   | (Ömer Efendi — Kendisi)                      | 1172 H.      | 643         |
| Hâdim      | (Hâdimî — Osman Rüşdü)                       | 1120 H.      | 644         |
| Karaman    | (Zeynelabidin — Kendisi)                     | —            | 150         |
| Antalya    | (Mütesellim — Hacı Mehmet Ağa)               | —            | 600         |
| Antalya    | (Hacı Emin — Kendisi)                        | 1301 H.      | 200         |
| İsparta    | (Halil Hamit Paşa — Kendisi)                 | 1197 H.      | 592         |
| Yalvaç     | (Ali Rıza Efendi — Kendisi)                  | 1303 H.      | 450         |
| Karaağaç   | (Camii Kebir — Teberru)                      | 1293 H.      | 230         |

| Şehir ismi           | Kütüphanenin adı ve Kurucusu       | Tesis tarihi | Kitap adedi |
|----------------------|------------------------------------|--------------|-------------|
| Eğridir              | (Şeyh Ali — Kendisi)               | —            | 202         |
| Eğridir              | (Mehmet Paşa — Kendisi)            | —            | 123         |
| Uluborlu             | (Lala Paşa — Kendisi)              | —            | 1327        |
| Nevşehir             | (Damat İbrahim Paşa — Kendisi)     | 1140 H.      | 187         |
| Nevşehir             | (Besim Ağa — Kendisi)              | 1271 H.      | 185         |
| Ürgüp                | (Hüseyin Hüsnü Efendi — Kendisi)   | 1283 H.      | 155         |
| Ürgüp                | (Tahsin Ağa — Kendisi)             | 1272 H.      | 315         |
| Ürgüp                | (Orta Hisar — Hüseyin Bey)         | 1316 H.      | 120         |
| Arapsun              | (Kurşunlu — Mehmet Paşa)           | 1194 H.      | 203         |
| Niğde                | (Sungur Bey — Kendisi)             | —            | 300         |
| Bor                  | (Yazıcı Oğlu — Hacı Ali Ağa)       | 1310 H.      | 85          |
| Burdur               | (Derviş Mehmet Paşa — Kendisi)     | 1184 H.      | 4500        |
| Burdur               | (Şeyh Mustafa — Kendisi)           | 1237 H.      | 720         |
| Burdur               | (Halil Hamit Paşa — Kendisi)       | 1184 H.      | 120         |
| Burdur               | (Hacı İsmail Ağa — Kendisi)        | 1233 H.      | 320         |
| Elazığ               | (Kurşunî — Hacı Mehmet Ağa)        | 1210 H.      | 1000        |
| Elazığ               | (Kâmil Paşa — Kendisi)             | 1285 H.      | 500         |
| Elazığ               | (İbrahim Paşa — Kendisi)           | 1249 H.      | 300         |
| Keban                | (Yusuf Ziya Paşa — Kendisi)        | 1112 H.      | 83          |
| Arapgir              | (Osman Paşa — Kendisi)             | —            | 288         |
| Eğin                 | (Hacı Ali Bey — Kendisi)           | 1306 H.      | 185         |
| Van                  | (İskender Paşa — Kendisi)          | —            | 43          |
| Van (Albak)          | (Şeyh — - )                        | —            | 300         |
| İzmit                | (Mehmet Pertev Paşa — Kendisi)     | 968 H.       | 68          |
| Biga                 | (Hacı Emin Ağa — Kendisi)          | 1213 H.      | 604         |
| İşkodra              | (Mustafa Paşa — Kendisi)           | 1277 H.      | 953         |
| Draç (Tiran)         | (Abdurrahman Bey — Kendisi)        | —            | 158         |
| Selânik              | (Hulusi Efendi — Kendisi)          | —            | 284         |
| Selânik (Yenice)     | (Gazi Ahmet Bey — Kendisi)         | 1167 H.      | 273         |
| Selânik (Tikveş)     | (Hacı Tahir Ağa — Kendisi)         | 1220 H.      | 318         |
| Selânik (Tikveş)     | (Tikves — - )                      | —            | 263         |
| Selânik (Karaferiye) | (Hünkâr Camii — - )                | 1312 H.      | 300         |
| Serez                | (Camii Atik — - )                  | —            | 1400        |
| Drama                | (Molla Efendi — Kendisi)           | —            | 150         |
| Drama                | (Şadırvan — Mahmut Paşa)           | —            | 313         |
| Drama                | (Camii Atik — Yıldırım Bayezid)    | —            | 116         |
| Drama                | (Kozlu Köy — Mustafa Nazif Efendi) | —            | 216         |

| Şehir ismi      | Kütüphanenin adı ve Kurucusu      | Tesis tarihi | Kitap adedi |
|-----------------|-----------------------------------|--------------|-------------|
| Kavala          | (Mehmet Ali Paşa — Kendisi)       | 1226 H.      | 2300        |
| Kavala          | (Hacı Ali Bey — Kendisi)          | 1115 H.      | 43          |
| Üsküp           | (Camii Kebir — Sahavetü Efendi)   | 1187 H.      | 534         |
| Üsküp           | (Kara Tava Ahmet Ef. — Kendisi)   | 1276 H.      | 100         |
| Üsküp (Palanga) | (Bayram Paşa — Hüseyin Efendi)    | 1270 H.      | 300         |
| Üsküp (Koçana)  | (Ebubekir Efendi — Kendisi)       | 1313 H.      | 300         |
| Taşlıca         | (Celâleddin Paşa — Kendisi)       | —            | 30          |
| Prizren         | (Mehmet Paşa — Sait Paşa)         | 1220 H.      | 213         |
| Kalkandelen     | (Çarşı Camii — Hacı Abbas)        | 1286 H.      | 108         |
| Kalkandelen     | (Köprü — Sabri Bey)               | 1312 H.      | 321         |
| İpek            | (Bula Zade — Hacı Hüseyin Bey)    | 1200 H.      | 66          |
| Yakova          | (Hükümet tarafından kurulmuştur.) | 1280 H.      | 408         |
| Manastır        | (Abdülkerim Paşa — Kendisi)       | 1312 H.      | 252         |
| Görüce          | (Ahmet Paşa — Kendisi)            | 1151 H.      | 245         |
| Ohri            | (Ohri — - )                       | —            | 87          |
| Bağdat          | (Maarif — Maarif idaresi)         | 1297 H.      | 1244        |
| Bağdat          | (Ahmet Kâhya — Kendisi)           | 1209 H.      | 53          |
| Bağdat          | (Naile Hatun — Kendisi)           | —            | 205         |
| Bağdat          | (Nazende Hatun — Kendisi)         | 1237 H.      | 91          |
| Bağdat          | (Davut Paşa — Kendisi)            | —            | 655         |
| Bağdat          | (Tabakçı Mehmet Efendi — Kendisi) | —            | 470         |
| Bağdat          | (Mustafa Selim — Kendisi)         | —            | 93          |
| Bağdat          | (Adile Hatun — Kendisi)           | —            | 57          |
| Bağdat          | (Seyid Süleyman — Kendisi)        | —            | 1635        |
| Bağdat          | (Azamiye — Evkaf İdaresi)         | —            | 243         |
| Bağdat          | (Süleyman Paşa — Kendisi)         | —            | 178         |
| Akkâ            | (Akkâ — Mehmet Bey)               | —            | —           |
| Halep           | (Ahmediye — Tahazade Ahmet Ef.)   | 1165 H.      | 1467        |
| Halep           | (Camii Kebir — Hacı Mahmut Ef.)   | 1305 H.      | 807         |
| Halep           | (Mevelviye — - )                  | —            | 228         |
| Halep           | (Bahaiye — Bahaaddin Efendi)      | 1262 H.      | 70          |
| Halep           | (Osmaniye — Osman Paşa)           | 1142 H.      | 1242        |
| Halep           | (Kırnahiye — - )                  | —            | 21          |
| Halep           | (İsmailiye — İsmail Paşa)         | 1255 H.      | 51          |
| Halep           | (Vakfiye — Şeyh Yemani)           | 1300 H.      | 120         |
| Halep           | (Şeyh Abdurrahman — Kendisi)      | 1303 H.      | 50          |
| Halep           | (Şehabiye — Hacı Bekir Şahap)     | —            | 77          |

| Şehir ismi    | Kütüphanenin adı ve Kurucusu       | Tesis tarihi | Kitap adedi |
|---------------|------------------------------------|--------------|-------------|
| Halep         | (Kiyâlî Zade — Kendisi)            | —            | 350         |
| Halep         | (Mürtenî Zade — Kendisi)           | —            | 350         |
| Halep         | (Müftü Efendi — Ayaş Zade)         | —            | 600         |
| Halep         | (Fenerî Zade — Yusuf Efendi)       | —            | 1200        |
| Halep         | (Cevherî Zade — Kendisi)           | —            | 300         |
| Halep         | (Şeyh Abdülfettah — Kendisi)       | —            | 300         |
| Halep         | (Hamidanîzade — Kendisi)           | —            | 350         |
| Halep         | (Şeyh Dip Zade — Kendisi)          | —            | 650         |
| Halep         | (Abdulkerim Zade — Hacı Ahmet Ağa) | —            | 350         |
| Şam           | (Kütüphane-i Umumi — .)            | —            | 3327        |
| Hama          | (Nuriye — Geylânî Zade, Nuri Paşa) | 1134 H.      | 600         |
| Küdüş (Yafa)  | (Camii Kebir — Mehmet Paşa)        | 1228 H.      | 263         |
| Küdüş (Gazze) | (Müftü — Muhitin Efendi)           | —            | 210         |
| Rodos         | (Hafız Ahmet Ağa — Kendisi)        | 1208 H.      | 802         |
| Rodos         | (Azap Ağası — Mustafa Kaptan)      | 1220 H.      | 111         |
| Rodos         | (Demirli — Kırca Zade Mustafa Ef.) | 1240 H.      | 105         |
| Rodos         | (İç Hisar — Dizdar Mehmet Ağa)     | 1080 H.      | 231         |
| Sakız         | (Salih Paşa — Kendisi)             | —            | 578         |
| Midilli       | (Hüdaverdi — Hasan Reis)           | —            | 115         |
| Midilli       | (Çınarlı — Hacı Ali Efendi)        | —            | 20          |
| Kıbrıs (26)   | (Ayasofya Camii — Hacı Yusuf)      | 1244 H.      | —           |

(Devam Edecek)

(26) Maarif Nezareti Salnamesi, 1216,777 - 1228; Evkaf nezareti tarih-çesi, 41.